

PAUL ÉMILE ROBERT VERHUYCK

Antwerpen 27 augustus 1940 – Graauw 26 september 2018

Toen Paul Verhuyck in 1993 gevraagd werd bij te dragen aan een speciaal nummer over autobiografie van het tijdschrift *Maatstaf* was zijn eerste zin kenmerkend: ‘De eerste auto in mijn leven was die van mijn vader, een Vauxhall Victor in de onwaarschijnlijk kitscherige kleur Sahara Yellow.’ Dit citaat zegt veel over zijn omgang met de taal, de etymologie en pseudo-etymologie, die immers de ‘ware betekenis’ van de woorden zouden blootleggen¹. In 2018, het jaar van zijn overlijden, publiceerde hij onder de titel *Minuten middeleeuwen* toch nog een soort autobiografisch document: een persoonlijk verhaal, een combinatie van een autobiografie, zijn colleges over zijn vakgebied, de middeleeuwse Franse letterkunde, en een reflectie op dat vak, waarin hij natuurlijk ook uitlegt waarom minuten ‘minuten’ heten (en waarom seconden ‘seconden’).

Paul Émile Robert Verhuyck, geboren te Antwerpen in 1940, was dichter, romancier, criticus en filoloog; vroeger zou men hem een geleerde of een *homme de lettres* genoemd hebben. Zijn lagere school volgde hij in het Frans, bij de ‘vliegende nonnen’, en zijn middelbare school ging, naar zijn zeggen, heel erg over Grieks en Latijn. Uiteindelijk ging hij Frans studeren in Gent, althans: Romaanse filologie, vanwege Baudelaire, Rim-

baud en Verlaine en het is pas tijdens zijn studie dat hij de linguïstiek ontdekte, in die dagen voornamelijk historische taalkunde, en de middeleeuwse literatuur, die op hem zo onwaarschijnlijk overkwam dat hij er zijn vak van zou maken.

Na zijn studie had hij eerst een functie in het middelbaar onderwijs en daarna als docent aan de Katholieke Vlaamse Hogeschool voor Vertalers en Tolken te Antwerpen. Hij ontwikkelde contacten binnen de jonge vertaalwetenschap, met bij voorbeeld James Holmes, en kreeg ook wel een fascinatie voor Nederland. Toen hij een positie kon verwerven aan de Rijksuniversiteit Leiden aarzelde hij niet; Jean-Robert Smeets, hoogleeraar Franse letterkunde van de Middeleeuwen, stelde hem voor als proefschrift een deel van de grote *Macé de La Charité*-editie te verzorgen, een uitermate omvangrijke Franse rijmbijbel, die paste in het project om alle Franse rijmbijbels uit te laten geven door 'la vaillante équipe de Leyde'. Binnen dit strak geregisseerde project bezorgde Paul de boeken *Leviticus*, *Numeri*, *Deuteronomium*, *Jozua* en *Richteren*, voorafgegaan door een grafematologische studie; een fraai voorbeeld van gedegen filologisch handwerk op een tekst die misschien niet direct tot de verbeelding spreekt. Na zijn promotie verrichtte Paul onderzoek op een veelheid van gebieden in middeleeuwse en vroegmoderne letterkunde. Zijn werk aan een editie van de *Belle Hélène de Constantinople*, een razend complex laat 'chanson de geste' met curieuze informatie met over de mythische vroege geschiedenis van Vlaanderen, is uiteindelijk nooit gepubliceerd, zeker niet omdat op een gegeven moment bleek dat iemand anders in Frankrijk in het diepste geheim een editie had vervaardigd – die in vergelijking met Pauls tekst toch wel erg amateuristisch overkomt. Acribie vond Verhuyck een prachtig woord, en hij gebruikte het ook in het Frans ook al bestaat het volgens de woordenboeken niet. Hij hield van editie-werk, en vond ook dat een beginnend mediaevist een keer een teksteditie moest maken, 'pour faire ses armes', zei hij; daar komt bij dat je volgens hem wel allerlei interpretaties van delen van teksten kon publiceren, maar dat de lezer slechts een eerlijke kans had als je dan ook de verantwoordelijkheid nam om een gehele tekst systematisch en coherent te editen en te annoteren en aldus toegankelijk te maken. De lezer verdient een eerlijke kans.

In Leiden kende Verhuyck een vruchtbare periode: hij promoveerde spoedig, genoot van zijn onderzoek en de contacten met studenten. Zijn encyclopedische colleges over middeleeuwse literatuur besloegen de eerste drie jaar van de studie en werden afgerond met één mondeling ten-

tamen voor het kandidaatsdiploma. Later zou die serie in allerlei nieuwe bochten gewrongen moeten worden, herwerkt moeten worden, beperkt moeten worden. Ook verzorgde hij colleges over oud-Occitaanse letterkunde – hij mocht overigens graag zeggen dat de liefdeslyriek te veel aandacht kreeg binnen de troubadourspoëzie, en de troubadourspoëzie te veel aandacht kreeg binnen de Occitaanse literatuur. Toch bracht hij het somtijds absolute karakter van die lyriek en het enthousiasme voor het Occitaans op zijn studenten over. Sommige studenten gingen naar al zijn lezingen, zoals die over de lastige ouderdom en over de functie van liedjes in zottenspielen voor de *Haagse School voor taal- en letterkunde*. Hij probeerde studenten Frans ook in te wijden in de geschiedenis van de middeleeuwse muziek, maar ook in die van de rock 'n roll, en dergelijke bijeenkomsten eindigden stevast in een bierfestijn.

Wat opvalt aan zijn werk uit die periode is zijn scherpe oog en zijn sterk literaire insteek. Daarover citeerde hij graag Roger Dragonetti: 'Als je de zijde van de literatuur kiest, moet je de tekst ook in al zijn kracht proberen te lezen'. In die tijd schreef hij ook enkele van zijn grote artikelen, zoals een scherpe analyse van het negende chanson van de troubadour Guillaume IX; en een radicaal nieuwe interpretatie van de befaamde *Neiges d'antan* van Villon, een monografisch artikel over het personage 'maître Aliboron', een nieuwe lezing van de *Belle Hélène* en de relatie van die tekst tot de 'sainte Chandelle' in Atrecht.

Hij werkte samen, hij schreef ook samen, met verschillende mensen: vertalingen als de *Lais* van Marie de France samen met zijn echtgenote Corine Kisling, irrespectueuze verhalen in *De achterkant van de ronde tafel* met Ludo Jongen, artikelen over theater en over Chrétien de Troyes samen met Anneli Vermeer-Meijer, samen met Raymond Harper over Marie de France en de troubadour Marcabru en nog het nodige met ondergetekende. Met Corine Kisling verzorgde hij ook een boek over *Het Mandement van Bacchus*, een dolle zestiende-eeuwse parodie op officiële proclamaties, met een lange lijst van Antwerpse kroegen, wijnen en biereën. Onlangs bracht de Jeroen Olyslaegers nog naar voren dat dit boek een van de belangrijkste inspiratiebronnen voor zijn succesvolle en veelgeprezen roman *De wildevrouw* is geweest.

Eigenlijk was Verhuyck een liefhebber van de 'grote' literatuur, maar ook een 'new historicist' *malgré lui*. Hij hield van Paul Valéry en Anatole France, maar hij dook ook graag in lacunes binnen de literatuurgeschiedenis en had een passie voor het anekdotische (inderdaad, dat bete-

kent ‘onuitgegeven’). Hij was wars van de ‘doxa’ en hij hield innig van de ‘recoins abstrus’ van de literatuurgeschiedenis en heeft veel bijgedragen aan de revalorisatie van vrijwel vergeten tradities, die onder zijn hand plotseling vele malen groter werden dan ze aanvankelijk leken te zijn. Zo bleek de Franse traditie van zestiende-eeuwse Uilenspiegel-vertalingen, waar we samen aan gewerkt hebben, veel groter dan gedacht, groter zelfs dan de Vlaamse traditie; zo bleken de *Repues franches* van Villon minstens even belangrijk in zestiende en zeventiende eeuw als het werk van de dichter François Villon zelf, zo openden de zeventiende-eeuwse Nederlandse anekdoten over de dichter en psalmvertaler Clément Marot een venster op de goeddeels vergeten traditie van anekdoten-boeken. In die drie gevallen groeide ook een literair-historisch onderzoek uit tot een meer antropologisch gerichte kijk op de beschavingsgeschiedenis.

Op het snijvlak van mystiek, literatuur en erotiek had hij ook veel interesse in esoterische zaken, deels gevoed door de Occitaanse katharen. Een fascinatie had hij voor alchemistische teksten (die in het Frans overigens maar zeer ten dele uit de middeleeuwen stammen) en voor didactisch tekstmateriaal – het wat veronachtzaamde deel van de middeleeuwse literatuur. Ooit werkte hij aan een grote encyclopedie van de middeleeuwse stenenboeken, de *lapidaria*, maar die is nooit voltooid, ten dele omdat het onderwerp hem wegzoog uit de Franse literatuur en hij meer en meer verstrikt raakte in Griekse en Latijnse bronnen. Meer in het algemeen was hij tegelijkertijd wars van het ‘littéraire’ van de literatuur en overtuigd van het ‘littéraire’ van elke middeleeuwse tekst.

Hij kon vele plannen maken, zoals het beschrijven van het brouwproces van bier in de vorm van een alchemistisch traktaat in het oud-Frans, zoals het in elkaar zetten van een cursus oud-Frans volgens de Assimil-methode met bijbehorend woordenboek modern Frans – oud-Frans, waar alle na-middeleeuwse objecten als ‘engin de nigremance’ vertaald zouden moeten worden. Bij die projecten horen ook romans die er nooit gekomen zijn: er is een periode geweest dat hij helemaal ingegraven leek in *De ideale roman*, maar dat project lijkt een stille dood te zijn gestorven. Af en toe gaf hij me wel iets ter lezing mee, bij voorbeeld een nooit gepubliceerd toneelstuk, *Luistert naar uw woorden*, geschreven in de traditie van een middeleeuwse *Ordo prophetarum*.

Paul Verhuyck had gehoopt in Leiden Jean-Robert Smeets te kunnen opvolgen als hoogleraar na diens emeritaat, maar er werd iemand anders benoemd – die overigens na zijn benoeming nooit gekomen is; vervol-

gens werd de leerstoel in een kleine deeltijd ingevuld door Keith Busby, die al snel naar de Verenigde Staten vertrok.

Een verteller was Verhuyck zeker, vol in de ‘performance’ – zijn beste colleges waren een evenement, maar hij kon eventueel ook in een kroeg ver na het middernachtelijk uur, uit zijn hoofd de oudst bewaarde Franse literaire tekst theatraal voordragen (de *Cantilène de sainte Eulalie*, rond 880), waarbij voornamelijk opviel dat die tekst-in-performance een magische werking op het publiek had, zeker ook op een publiek dat geen woord van de tekst verstond. Er waren ook gelegenheden waarbij hij pseudo-vijftiende-eeuwse balladen voordroeg, zoals op een congres waar de Fransen zich verbaasden dat hij geen wijn dronk en hij een ballade componeerde met als stokregels: ‘Vous buvez vin, je bois cervoise | N’en desplaise à la gent française’.

Zijn schrijverschap – hij heeft altijd geschreven, ook onder pseudoniem – kent een stroomversnelling als zijn eerste roman, *De doodbieren*, in 1991 gepubliceerd wordt bij De Arbeiderspers. Hij krijgt daarvoor twee debuutprijzen (in Vlaanderen en in Nederland). Martin Ros sprak: ‘Meneer, U is een schrijver’, en later had zijn uitgever het over ‘een schrijvers-schrijver’ (er zijn ook ‘lezers-schrijvers’). In al zijn romans experimenteerde Paul met wijzen van vertellen (in *De doodbieren* via de twee delen *De stilstand* en *De beweging*; in *Hout en koper* een omgekeerd verteld verhaal – en hij legde dan uitgebreide dossiers aan). Zijn stijl wordt wel als uitbundig omschreven, men denke aan de synoniemen in een sonnet uit *De doodbieren*: ‘Ze doen het weer allen de ritsige dieren | de hengstige merrie de tochtige koe | de driftige vos met de baltsende gieren | de kuitzieke schol met de hitsige gnoe ...’. Er is in kritieken wel gesproken (in positieve en in negatieve zin, overigens) over het exuberante, barokke karakter van zijn stijl, maar daarmee doet men hem tekort. Het is niet alleen een wereld van Bruegel en Bosch, niet alleen het surreële Vlaanderen (dat dan tegenover het nuchtere Holland gesteld wordt), het is veel meer een contemplatieve beschouwing over het wezen van de menselijke taal, en hoe de taal zich verhoudt tot de tijd – en hoe de tijd zich dan weer verhoudt tot een mensenleven. Zijn liefde voor taal, voor Frans en Occitaans, maar ook voor Nederlands en Antwerps, laat zich deels verklaren doordat hij die beschouwde als instrument van kennis, een manier om te ‘schouwen’ en niet te verklaren.

Hij was ook actief als vertaler: naast eerder vermelde *Lais* van Marie de France vertaalde hij ook, samen met Corine Kisling, twee erotische ro-

mans van Mirabeau. Een aparte vertaalklus die hij op zich nam was Constantijn Huygens' *Trijntje Cornelis* voor de serie Nederlandse Klassieken bij Prometheus in 1997. Voor die paralleltekst-editie wilde de uitgever per se dat de vertaling van de hand van een schrijver was, die bovendien het Antwerps machtig was. Verhuyck kon zich enorm in dergelijke dingen vastbijten, ouderwets bibliograferend (als men me dat germanisme wil vergeven), om uiteindelijk toch ook – zuchtend onder formele dwang – met een uitermate speelbare 'nieuw-klassieke' *Trijntje* komen.

Hij had ook iets lucides. Bij mijn promotie schonk hij mij de roman *Het liefdesleven der Priargen* van Manuel van Loggem, over de hoogleraar Oud-Priargisch die hoort dat zijn laatste collega ter wereld, Bancroft in Oxford, is overleden. Hij voegde me toe: 'Dit gaat over ons', en inderdaad begon die roman later steeds meer over de Franse mediëvistiek in Nederland te gaan (en later zelfs over talenstudies in het algemeen). Aan de openingszinnen van zijn roman *De binnendienst* (die eerst als werktitel *De organisatie* had) uit 1995, 'De organisatie waarin wij werken is zeer complex. Zo ingewikkeld dat niemand er alle vertakkingen en hiërarchische structuur van overziet.', kan men vaak terugdenken, zeker als men zich realiseert dat die roman dateert van de periode voordat de universiteiten *governance* en besturingsmodellen ontdekten en voordat uitvoeringsorganisaties als de Belastingdienst negatief in het nieuws kwamen. Tegelijkertijd is ook dit een meer existentiële roman, waarin des lezers verwondering over de organisatie traag verschuift naar de figuur van de verteller.

Op 58-jarige leeftijd verliet hij de academische wereld – met enige teleurstelling, kan men zeggen, en toch ook wel met de nodige onvrede over de miskennis voor hemzelf en voor zijn vakgebied, over de richting die instellingen voor hoger onderwijs meenden te moeten opgaan, over de steeds minder écht wetenschappelijk en literair geïnteresseerde studenten. Hij besloot de letteren op een andere manier te dienen en vestigde zich in Zeeuws-Vlaanderen, een manier om in Nederland te blijven en toch dicht bij Antwerpen te zijn. In Graauw vervolgde hij zijn carrière als romancier en literair criticus, die eigenlijk twee sporen kende. Enerzijds schreef hij verder aan zijn romans, die op een bepaalde wijze complex en geleerd in elkaar staken; anderzijds publiceerde hij samen met Corine Kisling een serie *mystery-novels* waarin het heden door het verleden ingehaald wordt (of andersom, uiteraard). Ook hield hij zich bezig met de lokale geschiedenis van zijn woonplaats Graauw en was actief als

PAUL ÉMILE ROBERT VERHUYCK

literair criticus. Toch vindt in die periode ook een terugkeer plaats. Zijn colleges over oud-Occitaanse letterkunde vormen de basis voor zijn compendium over de *Ware troubadours*, een vorm van afstandsonderwijs over een vak dat aan de Nederlandse universiteiten verdwenen is, en in het eerder vermelde *Minuten Middeleeuwen* condenseert hij het wezen van de colleges die hij gegeven heeft over middeleeuwse literatuur.

Paul Verhuyck is 78 jaar geworden. Zelf zei hij dat je de beste herinneringen bewaart aan mensen met wie je goed hebt kunnen lachen. Velen zullen dat in zijn geval herkennen, maar er waren zeker ook andere fascinerende kanten aan zijn persoonlijkheid en aan zijn literair en wetenschappelijk oeuvre.

JELLE KOOPMANS

VOORNAAMSTE GESCHRIFTEN

Een overzicht van Paul Verhuycks wetenschappelijke publicaties is te vinden op: <http://www.kisling.nl/paulverhuyck/>

De doodbieren. Amsterdam 1991.
Moord door geboorte. Amsterdam 1993.
De binnendienst. Amsterdam, 1995.
Hout en koper. Amsterdam 1999.
De elektrische man. Amsterdam 2003.
Inmiddels op aarde. Amsterdam 2014.

Historische 'whodunnits' (in samenwerking met Corine Kisling):
Het leugenverhaal. Amsterdam 2007.
Kwelgeest. Amsterdam 2008.
De duim van Alva. Amsterdam 2010.
Zwarte kant. Amsterdam 2012.

NOTEN

1. *Maatstaf* 1993, 3/4, p. 38.